VIII. Přístupy k větné gramatice

Konstrukční gramatika

- Osobnosti:
  - Charles J. Fillmore, Paul Kay („Berkeleyská konstrukční gramatika)
  - Adele E. Goldberg (Kognitivní konstrukční gramatika)
  - William Croft (Radikální konstrukční gramatika)
  - aj.
- Motivace pro konstrukční přístupy ke gramatice – **idiomatické výrazy**
  - na pomezí lexika a gramatiky; mimo hlavní zájem stávajících teorií (vs. „jádrové“ jazykové jevy)
  - př.: *Dlouho krepíroval a včera nakonec natáhl bačkory.*

    Čím déle o tom uvažuju, tím míň tomu rozumím.
- Definice KONSTRUKCE:

  KONSTRUKCE (K) je jednota formy a významu <F–V> v takové podobě, kdy určitý rys či aspekt F nebo určitý rys či aspekt V nelze předpovědět ze složek K nebo z jiné dříve ustanovené konstrukce.
- Komplexnost a schematičnost konstrukcí

KONSTRUKCE	příklad (angličtina)	příklad (čeština)
MORFÉM	*pre-, -ing, -s* aj.	*před-, -ův, super-* aj.
SLOVO	*avocado, anaconda, and* aj.	*meruňka, Vánoce, jenom* aj.
složené slovo (plně obsazené)	*daredevil, shoo-in* aj.	*samoobsluha, viceprezident* aj.
složené slovo (částečně obsazené)	[N-*s*] (pravidelný plurál)	[*nej*-ADJ$_{\text{komaprativ}}$] (pravidelný superlativ)
IDIOM (plně obsazený)	*going great guns* aj.	*křížem krážem, starou belu* aj.
IDIOM (částečně obsazený)	*take* <někoho> *to the cleaners*	*poslat* <někoho> *k šípku*
kovariační kondicionál	*The Xer the Yer* (př. *The more you think about it, the less you understand.*)	čím X$_{\text{komparativ}}$ tím Y$_{\text{komparativ}}$ (př. *Čím víc se snažíš, tím víc to kazíš.*)

tranzitivní konstrukce	SUBJ V OBJ (př. *He ate my cake.*)	SUBJ V OBJ (př. *Karel rozbil vázu.*)
ditranzitivní konstrukce	SUBJ V OBJ_1 OBJ_2 (př. *She gave me a chocolate.*)	SUBJ V OBJ_1 OBJ_2 (př. *Marie poslala Jitce peníze.*)

- **Kontinuum** mezi lexikálními prostředky (slova, morfémy) a gramatickými prostředky (větné konstrukce).
- KONSTRUKCE = schematická jazyková jednotka
- KONSTRUKT = konkrétní užití konstrukce v komunikační situaci

Rozlišování mezi SYNTAGMATEM, KLAUZÍ a VĚTOU.

- SYNTAGMA = spojení dvou výrazů ve vzájemném syntagmatickém (větném) vztahu
- KLAUZE (*clause*) = spojení predikativu (slovesa) a jeho doplnění (komplementů) bez možnosti samostatného uplatnění coby VÝPOVĚĎ (*utterance*).
- VĚTA = konstrukce specifického typu, typicky s jádrem tvořeným klauzí a s uplatnitelností coby VÝPOVĚĎ.

<u>Úrovně větné analýzy</u>

- rovina **informační struktury**
  - TÉMA, RÉMA, NOVÁ INFORMACE, ZNÁMÁ/STARÁ INFORMACE …
    - *Lovec zabil jelena.*
    - *Jelena zabil lovec.*
    - *Lovec jelena zabil.*
    - *Jelena lovec zabil.*
- rovina **sémantických rolí**
  - KONATEL (*agens*), OBJEKT (*patiens*), POHYBUJÍCÍ SE OBJEKT (*mover*), PROŽIVATEL, BENEFICIENT, NÁSTROJ …
    - *Lovec zabil jelena šípem.*
    - *Šíp jelena zabil.*
    - *Jelen byl zabit šípem.*

- rovina **syntaktických vztahů/funkcí**
    - podmět (subjekt), přísudek (predikát), předmět (objekt), přívlastek (atribut), příslovečné určení (adverbiální fráze) …
        - *Mladý lovec zabil statného jelena zcela sám.*
        - *Statný jelen byl zabit mladým lovcem zcela sám.*

Valence slovesa vs. valence konstrukce

- **Valence** – tendence (schopnost) vázat na sebe určité výrazy či typy výrazů
- Sémantický rámec – role **participantů** (vztahuje se k lexémům → valence slovesa)
- Syntaktický rámec – role **aktantů** (*arguments*) (vztahuje se ke konstrukcím)
- Princip sémantické koherence umožňuje propojit participanty a aktanty

  Př.: *Maminka upekla synovi dort.*
    - sloveso *(u)peče* – valence 2: <VÝROBCE>, <VÝROBEK>
    - ditranzitivní konstrukce (prototyp):
        - Formální rovina: pádové schéma [NP_{NOM} V_{AKTIV} NP_{DAT} NP_{AKUZ}]
        - Sémantická rovina: obrazové schéma [X způsobí, že Y obdrží Z]

sémantický rámec slovesa *(u)peče*	**konstrukt**	**syntaktický rámec ditranzitivní konstrukce**
výrobce = maminka	maminka	konatel (dávající, X) = NP_{NOM}
činnost = (u)peče	upekla	přísudek = $V_{AKTIVNÍ\ TVAR}$
	synovi	příjemce (dostávající, Y) = NP_{DAT}
výrobek = dort	dort	objekt (předávaná věc, Z) = NP_{AKUZ}

Doporučená četba:

Goldberg, A. E. *Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure.* The University of Chicago Press. 1995.

Hilpert, M. *Construction Grammar and its Application to English.* Edinburgh University Press. 2014.